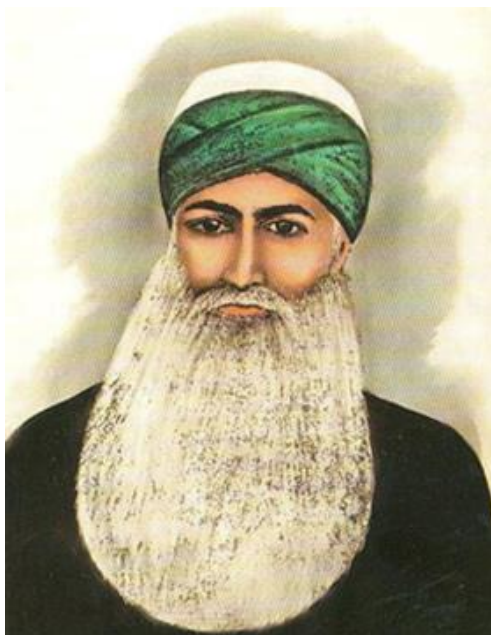

DAHİ ALİMLƏRİ TANIYAQ

Mir Həmzə Seyid NİGARİ

Həyatı

*Canan diləyən dağdağai-cana düşərmimi?
Can istəyən əndişeyi-canana düşərmimi?
Girdik rəhi-sevdaya ciünunuz, bizə namus
Lazım deyil, ey dil ki bu iş şana düşərmimi?*

deyərək Haqqa olan hədsiz eşqini, Onun yolunda pərvəsiz sərgərdan halını ifadə edən Qarabağlı Mir Həmzə Nigari, aşiqanə şeirləri ilə təsəvvüf ədəbiyyatının önəmli bir şairi, könüllər sultanı, böyük bir sufi şəxsiyyətdir.

Mir Həmzə Seyid Nigari Qarabaği təkkə-təsəvvüf ədəbiyyatının nümayəndəsi, nəqşibəndi şeyxidir.

Qarabağ xanlığının Bərgüşad mahalının (indiki Laçın rayonunun) Cicimli kəndində 1805-ci ildə dünyaya gəlmiş Qarapapaq türklərindəndir. Atası Mir Paşa (türk mənbələrində Seyid Əmir Paşa) təxəllüsü ilə tanınan Mir Rükəddin Əfəndi, anası isə Qız Xanım adı ilə tanınan Xeyrənsə Xanım olmuşdur. Həmzə Nigari təhsilini Şəkinin Dəhnə kəndində dövrün alimlərindən dərs alaraq tamamladıqdan sonra mürşid axtarmaq məqsədilə səyahətə çıxmışdır. Yolçuluğu sırasında Mövlanə Xalid Bağdadinin adını eşitmiş və Bağdada getmək üçün yola çıxmış, ancaq Xarputa çatanda Mövlanə Xalidin vəfat etməsi xəbərini almış, sonra Sivasa gəlmiş, daha sonra isə Qarabağa qayıtmışdır. Qarabağda ikən cəddi əmcədi Həzrət Əlinin mənəvi işarəsi ilə "Hər bir nəfəsi Məsih-əsa, hər bir nəzəri nazir-i kimya" dediyi İsmayıl Şirvaniyə mürid olmaq üçün Kürdəmirə gəlmişdir. Şeyx İsmayılın müridi olmuşdur.

Kürdəmirdə şeyxin yanında mənəvi tərbiyyəsinə başlayan Həmzə Nigari şeyxini təqib edərək ardından Anadoluya gəlmiş, Sivas və Amasiyada müxtəlif fasilələrlə 20 ildən çox şeyxinin yanında qalmışdır.

Həmzə Nigari İsmayıl əfəndidən izin alaraq, müqəddəs məkanları ziyarət üçün səfərə çıxmış, əvvəlcə Konyaya Mövlana Cəlaləddin Rumi türbəsinə, sonra isə Məkkə, Mədinə, Şam, Qüds şəhərlərinə getmişdir. Ziyarətlərinin sonunda Amasiyaya qayıtmış və bir il sonra seyri sülukunu tamamlayaraq mürşidi İsmayıl Şirvanidən xilafətnamə alıb Azərbaycana qayıtmışdır.

Həmzə Nigari irşad fəaliyyətinə Bərgüşad və Bərdə ətrafında başladı. Rusiya ilə Osmanlı dövləti arasında çıxan Krım müharibəsi zamanı Osmanlı ordusunda cihada qatılmaq üçün müridləri ilə birlikdə gizlicə Qarsa gəldi. Və ruslara qarşı vuruşdu. Müharibədən sonra Ərzuruma yerləşərək Bakırlar məhəlləsindəki məscidin dərşxanasında üç il qaldı.

Ərzurumdan İstanbula gedən Həmzə Nigari nəhayət Amasiyaya qayıdaraq orada məskunlaşmışdır. Burada uzun müddət təfsir və hədis dərsləri deməklə yanaşı təsəvvüfi fəaliyyətlə də məşğul olmuşdur. Lakin onun fəaliyyətindən narahat olanların şikayətindən sonra Xarputa sürgün edilmişdir.

1885-cı ildə Xarputda vəfat edən Həmzə Nigarinin nəşi vəsiyyətinə uyğun olaraq şeyxinin yanına Amasiyaya gətirilmişdir. Qazaxlı Hacı Mahmud Əfəndinin himməti ilə Qarabağ, Qazax və Gürcüstandakı müridlərinin də yardımı ilə türbəsi və türbənin yaxınlığında məscid inşa edilmişdir.

Həmzə Nigarinin Qarabağa dönüşü

Həmzə əfəndi, mürşidi İsmayıl əfəndi Sivasda olduğu 1834-cü ilə qədər onun yanında qalaraq, Sivasdan Amasiyaya birlikdə qayıtmış və Gümüşlü Saracxanə mədrəsələrində çilə çəkmişdir. Onun mürşidinin yanında ikən göstərdiyi hörmət, diqqət və etina hüdudsuz olmuşdur. Burada təsəvvüfi tərbiyəsini tamamlayıb 1834-cü ildə həccə getmiş və qayıtdıqdan bir müddət sonra mürşidi tərəfindən verilən əmrlə Qarabağa dönmüşdür.

Hicri 1256-57-ci (miladi 1840-1841) illərdə o təkrar Cicimliyə qayıtmış, burada müəllimlik etməklə bütün Qarabağ mahalında şöhrət tapmışdır. Daha sonra Salvartı yaylasında Araz çayı kənarında yerləşən Mollaməhərrəmli kəndindən Allahverdi əfəndinin qızı Əminə xanımla evlənmiş və ondan Siracəddin adlı oğlu dünyaya gəlmişdir. Nigarinin divanında adını çəkdiyi Fəxrəddin Ağabalinin şairin həyatına dair mənqibələri ehtiva edən “Hümayi-Ərş” adlı əsərində onun öz doğma kəndinə qayıtması və buradan Bərgüşad mahalının (indiki Qubadlı rayonu) Mirlər kəndinə köçməsinə bəhs edərək deyir:

“Doğum yeri olan Cicimliyə gider-gitmez təcəlliyatı-fitriyyəsində məknuz bir mevhibəyi-Sübhaniyyə olan bu zatın şöhrəti həmən bulunduğu çevrədə yayılmış və hər tərəfdən elm və irfan təhsili üçün bir çox kimsə koşuşub gəlmişlərdir. Cicimlidə və Bərgüşadda Mirlər köyündə tədris və tərbiyə vəzifəsi ilə iştigal etmişlərdir. Cicimlidə kışın Həkəri ırmağının kənarında Sarı Aşıq namındaki məczubi-ilahinin məzarı civarında inşa edilən mədrəsələrdə tədrisatda bulunmuş və Bərgüşadda da Mirlər köyündə Bərgüşad ırmağının kənarındaki xüsusi hücrəsində elm və irfan dağıtılmışlardır...”

Qarabağda evlənib övlad və əyal sahibi olan Mir Nigari, üzərinə düşən elm öyrətmək vəzifəsini də haqqınca yerinə yetirərək ətraf xalqın elm və irfanından faydalanması üçün bütün zamanını sərf etmişdir. Hər kəsi elm və irfana təşviq edir və həvəsləndirir, islamiyyətin əmr etdiyi qaydaları

öyrədirdi. Bu sırada eyni əmək və məfkurə uğrunda özünü fəda etmiş pirdaşı Ağdaşlı Ahməd əfəndi ilə Şuşada Xan bağı adlanan yerdə Qarabağ xanı Xasay xanın imarətində bir məclisdə olmuşdu. Bu məclisdə kəşif bir islam millətinin mövcud olduğu bir mühitin xristian bir hökumətin idarəsi altında qalmasının düzgün olmadığı məsələsi ətrafında bir sıra düşüncələr formalaşmışdır. Müzakirə əsnasında “Ey iman edənlər! Yəhudiləri və xristiaları özünüzə dost tutmayın” ayəsinin mənə və məzmununa uyğun hərəkət edilməsinin fərz olduğu barədə ortaq bir fikrə gəlmişlər. Bundan sonra necə hərəkət ediləcəyi müzakirə edilərək yazılı bir qərar əsasında hərəkət etmək barədə razılıq əldə olunmuşdur. Bu qərara görə, Osmanlı hökuməti ilə Rus hökuməti arasında hər hansısa səbəbdən meydana gələcək ixtilaf səbəbilə iki dövlət arasında düşmənçilik doğuracaq bir hal baş verərsə, Osmanlı ordusunun hücumunun ardınca Qarabağda Şeyx Hacı Həmzə əfəndi, Şəkiddə Əhməd əfəndi, Dağıstanda Xasay xanın dərhal fəaliyyətə keçərək ani və ümumi üsyan meydana gətirmək barədə sözləşdiklərini açıqlayan bir məktubun o zamankı Qars mütəsərrifinə göndərilməsi qərarlaşdırılmış. Bundan sonra qərarın surətini açıqlayan məktub bu iki irfan günəşi tərəfindən möhürləndikdən sonra Xasay xan da qondarma bir adla imza çəkmiş və məktub iki zata təslim edilərək Qarsa doğru yola çıxarılmışdır. Həmzə və Əhməd əfəndi də məclis dağıldıqdan sonra öz yerlərinə qayıtmışlar.

Bu sırada hadisəni gizlicə dinləyən Xasay xanın xain xidmətçisinin məsələni rus hökumətinə xəbər verməsi ilə bu iki zatın rus hökuməti tərəfindən təsbit edilməsi ləngiməmiş, təqib edilərək ələ keçirilmişlər və üzərlərindəki məktub tapıldıqdan sonra saxlanılmışlar. İşgəncə göstərilməsinə və dindirilmələrinə baxmayaraq islamiyətə yaraşan bir igidliklə həqiqəti qəti şəkildə inkar etmişlər. Hadisədən xəbərdar olan Xasay xan dərhal iki cəsur adamını yola çıxararaq gecəyarısı birini Cicimliyə, birini də Ağdaşa göndərmişdir.

Cicimliyə yetişən, məsələnin əhəmiyyətini layiqincə təsvir etmiş və Şeyx Hacı Həmzə əfəndi bir neçə müridi ilə o gecə piyada qaçaraq 12 saat müddətində Araz çayından İran sərhəddinə keçmişdir. Digər zat isə vaxtında çatmadığından Əhməd əfəndi tutulmuş və qandal vurularaq Sibirə sürgün edilmişdir.

Həmzə əfəndi, Araz çayını keçdikdən sonra Culfa, Təbriz, Xoy, Salmas, Rumiyyəyə vararaq Bəyazid yolu ilə Ərzuruma gəlmiş və təhlükəsizliyə qovuşmuşdur. Təbrizə gəldiyi vaxt İran hökuməti tərəfindən qaldığı yer | www.ejsr.org

mühasirəyə alınmış, lakin tutulub Rusiyaya təslim edildiyi əsnada Təbriz valisinə xitabən yasavullardan biri vasitəsilə göndərdiyi məktub sayəsində qurtulmuşdur.

Hicri 1267-ci (miladi 1850-51) ilin sonlarında Ərzuruma gələrək burada yerləşən Həmzə əfəndi, dörd ilə yaxın müddət burada yaşamışdır. 1271-ci (miladi 1854-55) ildə isə İstanbula gələrək Fatihdə Hırkai-Şərif məhəlləsində məskunlaşmışdır. İstanbulda olduğu müddətdə bir çox zat intisab etmişdir. Bir dəfə Mustafa Raşit Paşa ziyarət edərək ehtiyacının təmininə cəhd etmiş və Əmir Buxari dərğahı postnişinliyini təklif etmiş, ancaq o, qəbul etməmişdir.

Seyid Nigari 1275-ci (miladi 1858-1859) ildə Ərzuruma gələrək nəqşibəndiliyi pirlərindən öyrəndiyi şəkildə insanlar arasında yaymaqla onları hidayətə istiqamətləndirməyə çalışır. Bu illərdə vətəninə qoyduğu zövcəsi Əminə və oğlu Siracəddini də yanına gətirir. Lakin özü kimi şair olan oğlu Siracəddin çox gənc- 20 yaşında ikən xəstələnib vəfat edir. Onun ölümü Şeyxin həyatında dərin və ağırlı bir iz buraxır.

Hicri 1283-cü (miladi 1866-1867) ilə qədər Ərzurumda yaşayır, sonra yaxın dostları ilə birlikdə Amasyaya gedərək Merzifona yerləşir və burada da 1301-ci (miladi 1866-1867) ilə qədər Şeyxi İsmayıl Şirvaninin yerinə uzun müddət irfan dərslərilə yanaşı, kəlam və məntiq, eləcə də Sədi Şirazi oxudur.

Seyid Nigarinin təsəvvüfi fəaliyyəti nəticəsində ətrafına çoxsaylı tərəfdarlar toplanmaqla yanaşı, şöhrəti geniş yayılmış və sevənləri, ehtiram göstərənləri artmışdır. Bundan narahat olanlar onun dövlət üçün təhlükə olacağından qorxuya düşərək, iftira məktubu ilə hökumətə şikayət etmişlər. Nəticədə, əvvəlcə Samsuna, sonra da Xarputa sürgün edilmişdir.

Yaradıcılığı

Mir Həmzə Nigari sufi şairdir. Nizami Gəncəvi, İmadəddin Nəsimi, Yəhya Şirvani, Məhəmməd Füzuli, Yunus Əmrə kimi şerlərində təsəvvüfi mövzuları işləmişdir. XIX əsrdən sonra Azərbaycanda həm əruzla, həm xalq şeiri nəzm şəkilləri ilə heca ölçüsündə təsəvvüfi şeir yazan divan sahibi şairdir. Şeirələrində Allah, peyğəmbər və əhli beyt eşqi və məhəbbəti

işlənmişdir. O "vətən sevgisi imandandır" sözünü rəhbər tutaraq Azərbaycan və Qarabağı da şeirlərində yazmışdır.

Hələ 9 yaşında olanda mənə aləmində görüb aşiq olduğu Qarabağ bəyləri nəslinə mənsub və özü kimi eşq əhli Nigar adlı bir qadına görə şeirlərində Nigari təxəllüsünü seçdi. Divanı Tiflisdə (1908) və İstanbulda (1883) dərc edilmişdir. Farsca divanı da yenə İstanbulda 1911-ci ildə nəşr olunmuşdur.

Həmzə Nigarinin Muhyiddin Arabinin "Fütuhətı-məkkiyyə" əsərinə yazdığı Təvzihat, türkcə və farsca divanı, ayrıca "Nigarnamə" və "Saqınamə" adlı əsərləri vardır. Onun şeirləri Amasiya ətrafında, şərq Anadolu, Borçalı, Qazax və Qarabağda yaşayan türklər tərəfindən əzbərləndi, zikir məclislərində sürətlə böyük mistik həyəcanla illərlə mənəvi zövqlə oxundu. Onun Türkiyəyə hicrətindən sonra Şimali Qafqazdan minlərlə insan köçərək Amasiya və ətrafında məskunlaşmışdır.

Mir Həmzə Nigari öz doğma vətəni Qarabağa çox böyük məhəbbət bəsləmiş, Türkiyədə olduğu vaxtlar Qarabağa olan həsrətini şeirlərində dilə gətirmişdir. Nigari Qarabağın ruslar tərəfindən işğalından sonra yazdığı şerində bu faciəli hadisənin sinəsinə saplanan xəncər kimi onu izdıraba qərq etdiyini ifadə edir. Bununla birlikdə, sanki o, Qarabağın ermənilər tərəfindən işğal edilib talan ediləcəyini hiss etmiş kimi bu günkü insanların əhvalı ruhiyyəsini şerində əks etdirmişdir:

Sinəmə çəkilən qara dağımdır,
Qara bağrım qanlı Qarabağımdır.
Qan əkər, odlar tökər Miri-Nigari mægər,
Yad qılıbdır yenə Qarabağ torpağını.

Eşqin kanı Qarabağdır məkanım,
Bülbülü-şeydayam, cənnət yerimdir.
Əvvəl başdan Qaraqaşdır bostanım,
İndi gülüstanım Qarapirimdir.

Bir qönçə gülünün tarımarıyam,
Görüm abad olsun ol Qarabağı.
Bir gözəl ceyranın giriftarıyam,
Şənlik olsun dağı, bağı, ovlağı.

Gözlərimdən hər dəm qan – yaş tökülür,
Sərvətək qamətim yaytək bükülür.
SİNƏMƏ ÇAL-ÇARPAZ DAĞLAR ÇƏKİLİR,
Yadıma düşəndə ÇİLGƏZ yaylağı.

Xabları Huridir, Mələk mənəzədir,
Sözləri şirindir, şəhdü-şəkərdir.
Cənnəti-Məvadır, Hovzi-Kövsərdir,
Qaraqaş yaylağı, Həmzə bulağı.

Ey Nigari, ömrün erişdi payə,
Salmadı başıma ol sərvə sayə.
Can qurban eylərəm peyki səbayə,
Xəbər versə bir gün ol Qarabağdan.

Həmzə Nigarinin Türkiyə, Azərbaycan, Gürcüstan və Dağıstanda çox sayda müridi və xəlifəsi olmuşdur. Türkiyə və Azərbaycanda onun nəslindən olan bir çox insan var. Onun xəlifələrindən bəziləri bunlardır: Oğlu Siracəddin əfəndi, Hacı Mahmud Əfəndi Aslanbəyli, Cəfər Təyyar Paşa, Ömər Kəşfi Dağıstani, Ərzurumlu Mehmet Zakir Əfəndi, Ərzurumlu Xoca Hafiz Osman Siraci, Mir Seyid Həsən Hüsni Əfəndi əd-Dağıstani, Hacırahim Ağa Dilbazi, Şahnigar Xanım Rəncur, Qazi Osman Əfəndi, Hacı Zəkəriyyə Əfəndi, Sadi Qarabaği, Hafiz Mehmet Kaşif Dağıstani, Trabzonlu Osman Nefi, Dağıstanlı Rəcəb Haberi, Hacı Teyyub Əfəndi, Hacı Mustafa Əfəndi, Postlu Hacı Mahmud Əfəndi, Amasyalı Payasizadə Hacı Haqqı Əfəndi.